

TARİX TƏLİMİNDƏ “BEYİN HƏMLƏSİ” METODUNDAN İSTİFADƏ PROBLEMİNİN TƏDQIQI SƏVİYYƏSİNƏ DAİR

Aytəkin Əhmədova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
E-mail: ayten.ehmedli.92@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. M.M. Əmirov,*
ped.ü.fəls.dok. L.N. Nağıyeva

Açar sözlər: *tarix təlimi, “beyin həmləsi”, metod, interaktiv təlim, fəal təlim, yeni təlim texnologiyaları*

Key words: *history training, brainstorming, method, interactive training, active training, new training technologies*

Ключевые слова: *обучение истории, “мозговая атака”, метод, интерактивное обучение, активное обучение, новые технологии обучения*

Azərbaycan xalqının uzun illər boyu müstəqillik uğurunda apardığı mübarizələr təhsilimizin və tərbiyəmizin inkişaf tarixinə təsir edən başlıca amillərdən biridir. Azərbaycan xalqı mövcudluğu dövründə təhsilə, mədəniyyətə, inkişafa xüsusi önəm vermişdir. Araşdırmalar göstərir ki, hər dövrün özünəməxsus xüsusiyyətləri olur. Bu baxımdan XXI əsrin özünəməxsus xüsusiyyətləri var. Təsadüfi deyil ki, XXI əsr yaradıcı əsr, təfəkkür əsri, elmi texniki inqilab əsri, informasiya əsri adlandırılırlar. Deyilənlərdən belə qənaətə gəlirik ki, dövrün tələbi təhsilin həm məzmunu, həm də metodlarını dəyişməyi tələb edir. Bu məqsədə təlimin məzmunu ilə bağlı yeni fənn kurikulumları hazırlanmış, təhsilə yeni təlim texnologiyalarının tətbiqinə başlanılmışdır.

Ümumtəhsil məktəblərinin İKT ilə təminatı və təhsilin informasiyalaşdırılması sahəsində 2005-2007 və 2008-2013-cü illəri əhatə edən ilk dövlət proqramı təsdiq edildikdən sonra ümumtəhsil məktəblərində hər 20 şagirdə bir kompüter nisbəti təmin olunmuşdur.

Pedaqogika elminə yeni anlayışlar və yeni təlim metodları daxil olmuşdur. Bunlardan bəzilərinə diqqət yetirək:

“Beyin həmləsi” metodu, müzakirələr, rol-lu oyunlar, təqdimatlar, tədqiqatlar, məntiqi, tənqidi və yaradıcılığa yönəldilmiş metodlar və s. Sadalanan metodlar içərisində özünün didaktik xüsusiyyətlərinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən “beyin həmləsi” metodudur. “Beyin həmləsi” metodu (“əqli hücum”) (*ingil.* -brain storming) 1953-cü ildə Amerika psixoloqu A.

Osborn tərəfindən ideyaların yaradılması (cəmləşməsi, yığılması) və məsələlərin həlli vasitəsi kimi təklif edilmişdir.

Z. Veysova “beyin həmləsi”ni həm metod, həm də texnika kimi səciyyələndirir. “Beyin həmləsi” metodunun texnikaları üsullarını aşağıdakı qaydada təsnif edir:

1. BİBÖ
2. Auksion
3. Klaster
4. Suallar
5. Anlayışın çıxarılması
6. Söz assosiasiyaları
7. Sinetika (1, 54)

Göründüyü kimi, xüsusi didaktik əhəmiyyət kəsb edən “beyin həmləsi” metodunun və ümumilikdə yeni təlim texnologiyalarının tədqiqi vəziyyəti necədir problemini öyrənmək üçün mövcud pedaqoji ədəbiyyatların təhlilinə diqqət yetirək.

Professor M. Əmirov yazır... “beyin həmləsi” metodu problemin həlli yollarının araşdırılmasını öyrətməkdə, şagirdlərin sərbəstliyinin və fikri fəallığının inkişafında, şagirdlərdə məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürün inkişafında, şagirdlərin özünə inamının stimullaşdırılmasında misilsiz didaktik əhəmiyyət kəsb edir” (2, 413).

Cəmiyyətdə öz yerini tutmaq, uğur qazanmaq üçün şagirdlərdə həyati bacarıqları inkişaf etdirmək bu günün ən vacib tələblərindən biridir. Ona görə də fənn kurikulumlarının tətbiqində şagirdlərin fəaliyyətinə əsaslanan, onlarda

bacarıq formalaşdırın fəal təlim üsullarına üstünlük verilir.

"Fəal təlim, eyni zamanda, müəllim və şagird fəaliyyətinin məqsəddən kənara çıxmasına imkan vermir, onlardan konkret nəticəyə gəlməsi tələb olunur. Müəllimin fəallığı şagirdlərin psixoloji və fərdi xüsusiyyətlərini yaxşı bilmək və təlim prosesini düzgün təşkil etməklə, şagirdlərin fəallığı isə öyrənmə prosesində, təşəbbüslər göstərməkdə, araşdırmalar aparmaqda özünü göstərir" (3, 6).

"Fəal təlimin peşəkarlıqla tətbiq edilməsi məktəbdə şəraiti, şagirdin təhsilə münasibətini dəyişir, onlarda fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılmasına şərait yaradır. Bu üsul biliklərin müstəqil mənimsənilməsi və yeniliklərin kəşf edilməsi, qazanılmış biliklərin təcrübədə istifadə edilməsi, problemi həll etmək üçün yoldaşları ilə əməkdaşlıq etməyi bacarmaq, özünürealizə yollarını axtarıb tapmaq kimi keyfiyyətlərin əldə edilməsinə şərait yaradır" (4, 9).

Bilikləri əldə etməyin ən optimal yolu təlimin interaktiv üsullarından keçir. Müəllimlərlə aparılan söhbətlərdə fəal və interaktiv təlim metodlarının eyni mahiyyət kəsb etdiyini düşünənlər vardır.

Prof. Ə. Ağayevin fikrincə, fəal təlim metodları ilə interaktiv təlim metodları mənaca birbirinə yaxın olsalar da, müəyyən cəhətlərinə görə bir-birindən fərqlənirlər.

Fəal təlim metodlarının interaktiv təlim metodları ilə yaxınlığı mahiyyətindən doğur. Lakin doğuluş və seçim təsirinə görə bir-birindən fərqlənir. Belə ki, əgər interaktiv metodlar dərstdə təlim prosesinin gedişindən doğursa, yəni biri digərini əvəz edərək meydana çıxır və öyrənmələrin hamısının birlikdə tam müstəqil fəaliyyətini təmin edərsə, fəal metodlar əvvəlcədən planlaşdırılmış təlimin fəallaşdırılmasına şərait yaradır (5, 84).

İstər fəal, istərsə də interaktiv təlim metodlarından istifadə müəllimin pedaqoji, metodiki ustalığından çox asılıdır. Müəllimin ən böyük ustalığı onun hər bir mövzuya uyğun metod seçmək qabiliyyətinə malik olmasıdır.

Fəal təlimin metodlarından istifadə edilməsi şagirdlərin tədris prosesinə, təhsilə biganəliyini aradan qaldırır, təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır. Fəal təlim eyni zamanda şagirdlərə daim dəyişən şəraitə uyğunlaş-

maq bacarığı verir, onların cəmiyyətə, bütövlükdə dünyaya baxışlarını dəyişir.

Artıq şagirdlər də etiraf edirlər ki, fəal təlimin üsullarının tətbiqi onların bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmələri üçün ən əlverişli, cəlbəedici bir yoldur. Əlbəttə, bunu üçün məktəbdə mənəvi psixoloji mühit dəyişməli, yeni müəllim-şagird münasibətləri yaradılmalıdır.

"Ənənəvi metodikalardan keyfiyyətə fərqlənən yeni interaktiv metodlar şagirdlərin idrak fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması üsulları olub müəllim tərəfindən idrakı problem-situasiyasının yaradılması, problem situasiyanın həlli zamanı şagirdlərin fəal tədqiqatçı mövqeyinin həvəsləndirilməsi və şagird üçün maraqlı və yeni biliklərin müstəqil kəşf edilməsi və mənimsənilməsi ilə xarakterizə olunur" (6, 9).

İnteraktiv təlimdə mexaniki yaddaşın deyil, təfəkkürün inkişafı, onların dərk etmə mövqeyi, biliklərin müstəqilliyi, sərbəstliyi nəzərdə tutulur. Fəal təlim zamanı aşağıdakı cəhətlər nəzərə alınmalıdır.

1. Şagirdə yönəlmiş təlim-dərstdə şagird əsas tərəf kimi qəbul edilir, onun idrak maraqları və tələbatları imkan və qabiliyyətləri əsas götürülür.

2. Tərbiyəedicilik, inkişafetdiricilik nəzərə alınmalıdır, yeni təlim şagirdin bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin potensial imkanlarına yönəlməlidir. Onlarda mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasına xidmət etməlidir.

3. Fəal təlim əməkdaşlıq prinsipi üzərində qurulmalıdır. Təlim prosesi zamanı müəllim-şagird-valideyn bərabərhüquqlu tərəf kimi çıxış etməlidir.

4. Fəal təlim şagirdin müstəqilliyini, tədqiqatçılığını, fəallığını ön plana çəkməlidir.

Yeni təlim texnologiyaları təlim prosesinin məzmununu daha yaxşı mənimsətmək və şagirdlərin təfəkkür prosesini inkişaf etdirmək üçün çox faydalıdır. Təlim texnologiyaları mürəkkəb quruluşa malikdir. Təlim prosesinin səmərəliliyi texnologiyalarının düzgün seçilib tətbiq edilməsində çox asılıdır.

Prof. M. İsmixanova görə, "Təlim texnologiyaları dedikdə qarşıya qoyulmuş məqsəd baxımından təlimin təşkili və idarə edilməsinə yönəlmiş əməliyyatlar sistemi başa düşülür" (6, 117).

Təlim texnologiyaları zamanı təlimin bütün komponentləri bir sistem halında götürülür.

Onun strukturuna təlimin məqsədi, təhsilin məzmunu, pedaqoji ünsiyyət vasitələri, motivlər, təlimin nəticələri daxil olmaqla, bu proseslər qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərilir.

Təlim texnologiyalarına aşağıdakıları daxil etmək olar:

1. Ənənəvi təlim texnologiyaları.
2. Fəal təlim texnologiyaları
3. Proqramlaşdırılmış və problemlə təlim texnologiyaları

4. İnkişafetdirici təlim texnologiyaları

5. Pedaqoji oyunlar

Yeni təlim texnologiyalarının üstün cəhətləri çoxdur. Bu cür dərslər tam fəallıq şəraitində keçir, təkcə müəllim deyil, şagirdlər də yaradıcılıq axtarışında olurlar, müstəqil tərzə formalaşır, təşəbbüskarlıq, yeniliyə meyillilik güclənir. Bu məqsədi qarşısına qoyan müəllim şagirdlərdə təlimə maraq oyatmaq üçün müəyyən metodlardan, vasitələrdən istifadə edir, dərslə yaradıcı mühit təmin edir. Bu zaman aşağıdakılara əməl olunmalıdır.

1. Biliyi şagirdə hazır şəkildə vermək yox, biliyi əldə etməyə həvəs yaradılmalıdır.

3. Hazır cavab tələb edən suallar yox, problemlə suallar verilməlidir.

3. Şagirdin gələcək inkişafı təmin olunmalıdır.

4. Şagirdə informasiyanı vermək yox, onları həmin informasiyaların müstəqil əldə edilməsi prosesinə cəlb etmək.

5. Öyrənmə prosesinin düzgün planlaşdırılması.

F. İbrahimov, R. Hüseynzadə fasilitasiya bacarıqlarına aşağıdakıları daxil edirlər:

- müəllimin və şagirdlərin birgə əməkdaşlığı

- onların qarşılıqlı hörmət və etibarını
- şagirdlərin olduqları kimi qəbul edilməsi və müəllim tərəfindən onların daim dəstəklənməsi

- şagirdlərin qabiliyyətlərinə inam

- təfəkkürün stimullaşdırılması

- onların sinif mühitinə müəllimin xüsusi həssas münasibətinə uyğunlaşması (7, s.627).

Ənənəvi təlim texnologiyalarında müəllim əsas simadır. Məqsəd müəllim tərəfindən biliklərin verilməsi, diktə edilməsi və şagirdlər tərəfindən yadda saxlanmasından ibarətdir. Burada başlıca yeri hafizə tutur. Bu prosesdə müəllim fəal, şagirdlər isə passiv mövqə tutur. Belə dərslərdə qarşılıqlı əlaqə, əks əlaqə olmur.

Problemin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, tarix təlimində “beyin həmləsi” metodundan istifadə probleminin tədqiqi səviyyəsi sistemli şəkildə öyrənilərək ümumiləşdirilmişdir.

Problemin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, məqalədə irəli sürülən yeni fikir və mülahizələr, müddəalar tarixin tədrisi metodikası və metodologiyası elminin məzmununu daha da təkmilləşdirəcək.

Problemin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, məqalədə irəli sürülən metodik üsullardan, vasitələrdən, metod və priyomlardan ümumtəhsil müəssisələrinin və texniki peşə məktəblərinin tarix müəllimləri özlərinin gündəlik pedaqoji fəaliyyətlərində yararlanı biləcəklər.

Elmi nəticəni yekunlaşdırarkən deyə bilirik ki, tədris təlimində “beyin həmləsi” metodundan istifadə problemini prof. M. Əmirov tərəfindən dərslə vasitənin tələbləri səviyyəsində ümumi şəkildə işlənmişdir. Tarix təlimində “beyin həmləsi”ndən istifadə bu vaxta qədər ayrıca tədqiqat obyektini kimi səciyyələnməmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Veysova Z.A. Fəal/interaktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. Bakı, 2007.
2. Əmirov M.M. Ümumtəhsil məktəblərində tarixin fəal / interaktiv təlimi metodikası. Bakı, 2014.
3. Cavadov İ.A., İbadova B.T. İbtidai siniflər üçün fənn kurikulumlarına dair gündəlik planlaşdırma nümunələri. Bakı, 2010.
4. Hacıyeva H.M. Həyati bacarıqlara əsaslanan təhsil. I-IV siniflər üçün tədris vəsaiti. Bakı, 2007.
5. Ağayev Ə. A. Təlim prosesi. Ənənə və müasirlik. Bakı, 2006.
6. İsmixanov M.A. Pedaqogikanın əsasları. Bakı, 2011.
7. İbrahimov F.N., Hüseynzadə R.L. Pedaqogika. I cild. Bakı, 2013.

А. Ш. Ахмедова

УРОВЕНЬ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА "МОЗГОВОЙ АТАКИ" ПРИ ОБУЧЕНИИ ИСТОРИИ

РЕЗЮМЕ

В статье дано обоснование актуальности проблемы использования метода "мозговой атаки" при изучении истории. Внесена ясность в историю возникновения данного метода и рассмотрены его дидактические функции. Дается разъяснение значимости содержания метода "мозговой атаки". А так же в результате исследования изучены отношения историков-методистов, педагогов и психологов к данному методу.

A.Sh. Ahmadova

ON THE LEVEL OF RESEARCH ON THE PROBLEM OF USING BRAINSTORMING IN THE HISTORY TRAINING

SUMMARY

The relevance of the problem of using the brainstorming method in the history training has been based in the article. The history of the brainstorming method and its didactic functions have been brought clarity. The essence and content of the brainstorming method has been interpreted in the article. As well as the historian methodologists, educators and psychologists attitude to the brainstorming method has been researched and studied.

Redaksiyaya daxil olub: 17.01.2018